

Bedri MUHADRI

PRINCIPATAT SHQIPTARE NË MESJETË DHE SHTRIRJA E TYRE NË KOSOVË

Abstrakt:

Pas rënies së Mbretërisë së Rashës dhe dobësimit të Perandorisë Serbe në gjysmën e dytë të shekullit XIV, si dhe me dobësimin e Perandorisë Osmane në shekullin XV, në trojet arbërore u formuan principata të fuqishme, ndër të cilat veçohen Balshajt, Dukagjinët dhe Kastriotët. Këto principata shtrinë pushtetin e tyre edhe në territore të Kosovës së sotme. Në gjysmën e dytë të shekullit XIV, Principata e Balshajve, me qendër në Shkodër, nën udhëheqjen e Gjergj I Balshës, përfshiu Prizrenin, Pejën dhe vise të tjera të Kosovës, duke forcuar lidhjet tregtare përmes rrugëve që lidhnin qytetet bregdetare me tregjet e Kosovës. Principata e Dukagjinëve, me qendër në Lezhë, shtrihej nga Lezha e Zadrime deri në pjesë të Kosovës së sotme. Kufijtë e saj ndryshuan sipas zhvillimeve politike, ndërsa princat e saj zhvilluan marrëdhënie të rëndësishme ekonomike dhe diplomatike me Republikën e Raguzës dhe Republikën e Venedikut. Në shekullin XV, Principata e Kastriotëve, me qendër në Krujë, forcoi pozitën e saj politike dhe ekonomike. Marrëveshja e Gjon Kastriotit me Raguzën (1420) dëshmon administrimin e territorit nga Shufadaja deri në Prizren, duke përfshirë edhe Rrafshin e Dukagjinit dhe Malësinë e Sharrit.

Fjalët kyç: Balshajt, Dukagjinët, Kastriotët, Kosova, Prizreni, Peja, Ragusa.

Territori i Kosovës deri në gjysmën e dytë të shekullit XIV

Burimet historike dëshmojnë se territori i Kosovës në kuptim gjeografik e historik paraqitet gjithnjë si pjesë përbërëse e etnikumit të vet arbëror dhe të territorit Arbëri. Territori i sotshëm i Kosovës, si kuptim gjeografik e më pastaj edhe si kuptim historik e politik në rrjedhat historike ka pësuar ndryshime kufijsh në kuptim të njësisë së veçantë

administrative. Emri i sotëm i vendit “Kosovë” nga aspekti historik, merret si pasardhësi i emrit të vjetër të vendit që quhej “Dardani”. Territori i Kosovës gjatë historisë antike, ishte pjesë e Dardanisë Ilire. Mbretëria Dardane në Shekullin IV p. e. s., shtrihej në territorin e Kosovës së sotme, të Maqedonisë Veriperëndimore, të Serbisë Jugore dhe një pjesë të Sanxhakut dhe me gjerë me popullsi ilire të njohur me emrin dardan.¹ Territori i sotshëm i Kosovës përfshin vetëm një pjesë të territorit (pjesën qendrore) të Dardanisë antike.

Dardania u pushtua nga romakët në vitin 28 p. e. s.² Romaket, e bashkëngjiten Dardanin me provincën romake të Mezisë dhe më pas me Mezinë e Epërme.³ Me rënien e pjesës perëndimore të Perandorisë Romake në vitin 476 të erës sonë, territori i Dardanisë u gjend nën sundimin e pjesës lindore të Perandorisë së quajtur Bizantine. Territori i Kosovës në kuadër të Perandorisë Bizantine, njësi administrative kishte themat. Në shek. IX-X, me riorganizimin politik e administrativ në Perandorinë Bizantine u krijuan themat-njësitë ushtarake administrative.

Në krye të themës qëndronte strategu (duka), me pushtet të plotë ushtarak e civil.⁴ Në trevat arbërore sistemi i themave u vendos aty nga dekadat e para të shek. IX me Themën e Durrësit që përfshinte pjesën më të madhe të trojeve të banuara nga shqiptarët që nga Tivari në veri e deri në gjirin e Vlorës, kurse në lindje shkonte deri në lumin Drin. Tokat shqiptare jugore u përfshinë në Themën e Nikopolit, ndërsa ato lindore e verilindore fillimisht bënë pjesë në Themën e Selanikut e më pas në atë të Shkupit. Territori i Kosovës bënte pjesë në Themën e Shkupit.⁵ Territori i Kosovës në dekadën e parë të shek. XIII shënon

¹ *Historia e popullit shqiptar I, Ilirët Mesjeta Shqipëria nën Perandorinë Osmane gjatë shek. XIV - vitet 20 të shek. XIX*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë Instituti i Historisë, Tiranë, 2002, f. 143.

² *Kosova Vështrim Monografik*, Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, Prishtinë, 2011, f. 172.

³ Po aty, f. 173.

⁴ Krijimi i themave filloi qysh para shekullit VII. Gjatë shekullit IX-X thema ka qenë njësi ushtarake-administrative dhe më vonë kadastrale-fiskale në Perandorinë Bizantine, nga e cila rekrutohej një repart ushtarak i caktuar që e kishte vendqëndrimin aty. I diktuar nga nevoja për të përballuar rrezikun e jashtëm, sistemi i themave shfrytëzonte forcat ushtarake vendëse për të ruajtur sundimin bizantin. *Burime tregimtare bizantine për historinë e Shqipërisë, Shek. X-XV*, përgatitur për botim nga Koço Bozhori, 1975, f. 18.

⁵ *Kosova vështrim monografik...*, f. 181.

edhe pushtimin dhe vendosjen e sundimtarëve sllavë në udhëheqjen e Mbretërisë Nemanjide, në Arbërinë e Epërme, në Kosovë dhe në Shkup e rrethinë. Pushtimi i këtyre territoreve shënohet në aktdhuratat serbe, si ajo e vitit 1198, me rastin e ripërtëritjes së manastirit të Hilandarit në malin Athos. Në këtë aktdhuratë zhupani i madh serb, Stefan Nemanja, në njoftimet për pushtimet e bëra nga ai, specifikisht dallon territoret arbërore, kur thotë: "... Fitova nga krahina detare edhe tokën e Zetës me qytetet dhe prej Arbërisë Pultin (од Арѣбанасѣ Пилотѣ), nga tokat greke Llapin, Lipjanin, Duboçicën, Lepencin...",⁶ Edhe sipas konceptit të Stefan Nemanjës, territoret e Kosovës në momentet fill pas pushtimit serb nuk paraqiten si toka sllave, por si "toka bizantine", siç duket, duke pasur këtu për bazë kriterin politik meqë ishin nën sundimin e Bizantit.⁷

Faktin që Kosova cilësohet "tokë bizantine", studiuesi serb, D. Bogdanoviçi e merr si dëshmi për të provuar se ajo ishte tokë e banuar nga sllavët.⁸ Në fakt cilësimi si toka greke mohon qenien e saj sllave nga ana etnike. Po të ishte e tillë, ajo do të cilësohej sllave, siç veprohet për territoret e tjera me të njëjtën popullsi.⁹ Studiuesi serb, I. Ruvarac, duke u marrë me këtë çështje, pra me fillimin e pushtimit të tokave nga nemanjidët, vjen në përfundim se Prizrenin dhe Lipjanin, Stefan Nemanja, ndërmjet viteve 1184-1189, i pushtoi nga "grekët" dhe ua bashkëngjiti tokave të veta. Nga viti 1191, Prizreni dhe Lipjani prapë pushtohen fillimisht nën "grekët e më pas nën bullgarët".¹⁰ Përmendja e apelativit "grek", e përdorur nga burimet sllave të mesjetës në këtë rast ka të bëjë për komunitetin politik dhe fetar jo grek, nënkuptonte viset e Kosovës nën sundimin e Bizantit, mbasi ekzistenca e banorëve të gjuhës greke në këto treva nuk vërtetohet historikisht. Vetë dokumente sllave viset e pushtuara arbërore konkretisht territorin e Kosovës, e ka specifiku si territor jo sllavë. Emërtimi për këtë territori si toka "greke",

⁶ *Spisi Stevana Prvovenčanoga në Spis Svetog Save*, II, (Državna stamparija kraljevine Jugoslavije), Beograd, 1939, 160-161; M. Bašić, "Stare srpske biografije" (*Srpske književna zadruge*), Beograd, 1924, f. 4.; *Burime të zgjedhura*, f. 79.

⁷ Selami Pulaha, "Shqiptarët dhe beteja e Fushë-Kosovës e vitit 1389", *Beteja e Kosovës 1389 (Përmbledhje studimesh)*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë Instituti i Historisë, Tiranë, 2005, f. 26.

⁸ Dimitrije Bogdanović, *Kniga o Kosovu*, Beograd, 1985, f. 47-48.

⁹ Selami Pulaha, "Shqiptarët dhe beteja"..., f. 26.

¹⁰ Иларион Руварац, "Прилози за Српску Повест", *Летопис Матице Српске*, књ.150, св.2 (1882), f. 70.

ka të bëjë me faktin se në mesjetë janë cilësuar të tilla për faktin se ishin pjesë e Perandorisë Bizantine, që do të thotë se territoret gjithë andej në Bizant nuk identifikoheshin mbi parimet etnike, apo gjuhësore, por vetëm mbi parimin politik dhe atë religjioz.¹¹

Kosova si kuptim gjeografik dhe si pjese e territorit të Arbërisë hyri në histori pas Betejës së Parë të Kosovës 1389. Sipas njërit nga burimet më të hershme të kohës Filip Mezierit kjo Betejë ishte zhvilluar në Albani. Mezieri ishte njohës i mirë i botës lindore dhe njëri ndër të parët që e informon perëndimin për Betejën e Kosovës. Ky, në tetor të viti 1389 në veprën “*Song du viril Pelerin*” (Ëndërra e Pelerinit të moçëm) në fund të librit thekson se “... *Murati pësoi disfatë të madhe në pjesët e Shqipërisë*” (es parties d’Albanie).¹² Pra Mezieri e thekson qartë se Beteja e Kosovës ishte zhvilluar në Shqipëri duke e parë thjeshtë teritorin e Kosovës si pjesë të konceptit të njësuar Albani. Dihet se Mezjer aso kohe ishte në tokat e Greqisë së sotme përfaqësues diplomatik i Francës, që edhe do të këtë diturë mirë gjeogarfisë historike të Ballkanit. Po ashtu udhëpërshkruesi Bertrandon de La Brocier, i cili në vitin 1433 i viziton viset e Kosovës së sotme konstaton se Kosova ishte Albania dhe se popullsia e saj quhen alban.¹³

Kronisti osman Oruçi shek. XV-XVI, (mungojnë të dhënat për datën e lindjes dhe të vdekjes së autorit) në veprën e tij Kronisti Oruçi (mungojnë të dhënat për datën e lindjes dhe të vdekjes së autorit), në veprën e tij “*Tevârih-i âl-i osman*” (*Historia e dinastisë osmane*),¹⁴ jep një përshkrim më të hollësishëm për Betejën e Kosovës së vitit 1389 siç janë ato të numrit të ushtarëve të palëve ndërluftuese etj. Në numrin e forcave ushtarake nga kampi i osmanëve ky autor shkruan: “*Ai (Sulltan Murati I B. M) me pesëdhjetë-gjashtëdhjetëmijë ushtarë shkoi dhe doli në fushën e Kosovës. Këtu ishte vendi i takimit. Gjithashtu edhe Llazari mblodhi ushtarë nga serbët, nga vilajeti i Rashës, nga vendi i shqiptarëve dhe nga çdo popullsi tjetër*”.¹⁵ Pra Oruçi pjesëmarrjen e shqiptarëve e jep me

¹¹ Bedri Muhadri, *Prizreni në mesjetë shek. XI-XV*, Prishtinë, 2013, f. 34-35.

¹² Mihalo Diniš, *Dva savremenika sa Boja na Kosovu*, GLAS SKA CCXXXII / 92, Beograd, 1940, f. 133.

¹³ Skender Rizaj, *Kosova, dje, sot dhe nesër*, Prishtinë, 1992, f. 9.

¹⁴ Po aty, f. 39

¹⁵ *Lufta shqiptaro-turke në shekullin XV-Burime osmane*, përgatitur për shtyp nga Selami Pulaha, Universiteti Shtetëror i Tiranës, Instituti i Historisë dhe Gjuhësisë, Tiranë, 1968, f. 42.

përkatësinë e vendit të tyre, vendi i shqiptarëve (Arnavut-ili).¹⁶ Të dhënat e para në aspektin gjeografik për emrin “Kosovë” (në kuptimin e ngushtë të fjalës “Fusha e Kosovës”) përmendet që nga shek. XIV. Studimet historike konkludojnë se emri “Fusha e Kosovës” - “Kosova”, vendi ku ishte zhvilluar lufta e vitit 1389, e njohur në historiografi si “Beteja e Kosovës”, në mes të Koalicionit të princërve ballkanikë dhe Perandorisë Osmanëve, nga historiografia evropiane e më gjerë, njihet edhe me emrat: *Amselfeld* (Gjermanisht), *Campia Mierlei* (Rumanisht), *Champs des Merles* (Frëngjisht), *Kosifopedhio* (Greqisht), *Rigomezo* (Hungarisht), *Campus Turdurum* (Latinisht), *Campus Merulae* (quhet nga kronistët latinë), *Kosovo Polje* (Serbisht) dhe *Kosova* (Turqisht). Fusha e Kosovës në burimet e kohës quhej Campus Merulorum, Campus Tudorum ose në ato gjermane Amselfeld.¹⁷ Në gjuhën shqipe emri Campus Merulae ka kuptim Fusha e Mëllenjave. Ky toponim nuk është i panjohur dhe i vetmuar në Ballkan, ekzistojnë fshatra dhe vise të ndryshme që quhen Kosovë, si në Dalmaci, Bosnje ashtu edhe në Shqipëri.¹⁸

Po ashtu edhe në këtë kohë pra faktet që kanë të bëjnë me Betejën e Kosovës 1389, territori i Kosovës në shënime quhej edhe Dardani. Kronisti bizantin, Jeraku Logothet i madh i patrikut të Kostandinopojës, autor i një kronike, “*Mbi Perandorinë Osmane*”, duke folur për pjesëmarrësit në Betejën e Kosovës 1389, e përmend edhe Dardaninë si territor që i refrohet territorit të Kosovës. “*Kur turqit përshkruan Dakinë e Myzinë e mbërritën në kufijtë e Serbisë..., despoti Lazar i Serbisë, bullgarët dhe sundimtarë të Shqipërisë nga Dardania, nga Misja, nga Akrokeraunet, nga Epiri e nga bregdeti i Adriatikut ranë dakord e vendosën të luftonin. Dhe në fakt shumë u përgatitën, por nuk ia dolën dot mbanë. U mblodhën, pra, të gjithë e u hapën luftë turqve, por Lazari e shumë të tjerë humbën jetën në betejë*”.¹⁹

Emëri Fusha e Kosovës në hartografi paraqitet që në shekullin XV në trajtën Kasava, qysh në shekullin XV.²⁰ Trajta më e hershme

¹⁶ *Lufta shqiptaro-turke...*, f. 42.

¹⁷ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata* knj III, Zagreb, 1985, f. 259.

¹⁸ Skender Rizaj, *Kosova Gjatë shekujve XV, XVI, XVII*, Prishtinë 1982, f. 273.

¹⁹ Pëllumb Xhufi, “Shqiptarët e Jugut në betejën e Fushë Kosovës”, *Beteja e Kosovës 1389 (Përmbledhje studimesh)*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë Instituti i Historisë, Tiranë, 2005, f. 111.

²⁰ Muharrem Cërabregu, *Gjeo dhe Hartolinguistika Hartografia II*, Prishtinë, 1989, f. 234.

e regjistruar është Kasava (gjatë shekullit XV dhe XVI, kurse trajta e dytë -Kosova, paralajmërohet në shekullin XVII te harta dhe itineraret e autorëve turq, e pastaj deri në ditët e sotme.²¹

Në një punim hartografik të mbështetur në bazë të gjeografisë së Ptolemeut e të punuar nga kozmografi sebastian Minster (1489-1552) në mesin e numrit të madh hartash në vitin 1510 në një hartë ku paraqiten Polonia dhe Hungaria është shënuar me shkronja të mëdha emri Campus Cassovius.²² Po ashtu emrin e Kosovës në formë *Causovo Ot campus Merulae* e hasim të humanisti Gjakomo Koletti da Vinjola (1643-1655). Kjo njëherit është harta e parë regionale e Kosovës. Emri i Kosovës është i shënuar në anën e djathtë të lumit Sitnica kurse mbi të është i shënuar një shenjë në gjysmëhënë dhe mbishkrimin Sepulcra d'Amurato d.m.th. Varri i Muratit.²³ Edhe hartografi Viçenco Korneli 1650-1718 në mes hapësirës së lumit Piva dhe Lim e shënon emrin e Fushë Kosovës si *Campo Cossosova* me shënime plotësues që hungarezët e quajnë Rigomazeu, përkatësisht në gjuhën latine *Campus Merulus*.²⁴

Emri historik i vendit “Kosovë” është relativisht vonë. Ajo, njihet nga gjysma e dytë e shek. XIX, kur krijohet Vilajeti i Kosovës (1877-1912) si njësi administrative e territoriale nën Perandorinë Osmane.

Kosova në kuadrin e Principatës së Balshajve Themelimi dhe konsolidimi i Principatës së Balshajve

Principata arbërore e Balshajve doli si një formacion shtetëror feudal me rol të rëndësishëm politik në trojet e Shqipërisë së sotme të Veriut në fillim të viteve të 60-ta të shek. XIV. Në këtë kohë ajo u bë një faktor me peshë në jëtën ekonomike-politike e ushtrake edhe për fuqitë fqinje, si dhe për Raguzën e Venedikun, që kishin pasur me kohë interesa të shumëllojta në territorin që mbulonte shteti i Balshajve. Territori mbi të cilin shtrihej pushteti i Balshajve i fillim viteve të 60-ta të shek. XIV

²¹ Po aty, f. 235.

²² Muhamet Mala, *Shqiptarët dhe Evropa qendrore gjatë shekujve XII-XVII*, Zagreb, 2010, f. 80.

²³ Po aty.

²⁴ Po aty.

emërtohej nga vetë Balshajt, ose nga të huajt, Zetë (krahina e Dioklesë, në shek. XI filloi të quhej Zetë) që rrjedh sipas një lumi me këtë emër, që është degë e Lumit Moraçë.²⁵ Me ermin e Zetës nënkuptohet territori rreth lumit Zetë, nga i cili e merr emrin.²⁶

Zeta, si koncept gjeografik, gjatë shek. XIV ndahej në Zetën e Poshtme dhe në atë të Epërme. Zeta e Poshtme shtrihej përgjatë bregdetit Adriatik, nga Budva deri në Shën Shirgji mbi lumin Bunë, ndërsa Zeta e Epërme nga malet e Njegoshit mbi Kotorr e deri në lindje të liqenit të Shkodrës.²⁷ Në vitin 1400, territoret deri në Kotorr përmenden brenda konceptit Arbëri.²⁸ Po ashtu shkrimtari i oborrit mbretëror serb, K. Filozofi, bregdetin e Zetës e quan trevë arbërore.²⁹ Në këtë kontekst është për të venë re se popullata arbërore gjatë gjithë mesjetës dhe gjatë sundimit osman kanë qenë të pranishëm në pjesën lindore e jugore të Malit të Zi të sotëm, sa që edhe shkrimtarët e kohës, njerëz të oborrit mbretëror të Rashës, si K. Filozofi, bregdetin e Zetës e quanin trevë arbërore (арбанска земља).³⁰ Ka të ngjarë që emri Zetë është me origjinë arbërore dhe e kanë përdorur të gjithë ata që, “shohin te shqiptarët pasardhësit e vërtetë të ilirëve të vjetër, të cilët ishin përhapur shumë në Veri.”³¹ Sipas Shuflajt, Zeta dhe Shqipëria e Veriut përfaqësonin një “njësi biologjike të veçantë: ato i bashkonte e njëjta plastikë, i njëjti gjak ilir dhe e njëjta peripeci historike”.³²

Vëllezërit Balsha (Strazimiri, Gjergji I dhe Balsha II) dalin në skenë si qeveritarë në Zetë që nga viti 1360, së pari në Budua (Budva e sotme) dhe në Tivar. Më pastaj, Balshajt do të arrijnë ta zotëronin Ulqinin, Tivarin skelën e Shirgjit dhe Shkodrën, e cila u bë kryeqendra e tyre dhe qyteti u bë qendër me ndikim të gjerë ekonomik, politik e

²⁵ Milan Shuflaj, *Serbët dhe shqiptarët-Historia e shqiptareve të Veriut*, Tiranë, 2001, f. 111.

²⁶ Giuseppe Gelcich, *Zeta dhe dinastia e Balshajve*, Tiranë, 2009, f. 18.

²⁷ Shuflaj, *Serbët dhe shqiptarët...*, f.111.

²⁸ Qerim Dalipi, *Arbëria midis Republikës së Venedikut dhe Perandorisë Osmane (1355 1443)*, Tetovë, 2012, f. 47

²⁹ Gjon Berisha, *Arbërorët ndërmjet kishës perëndimore dhe asaj të lindore gjatë shekujve XI - XV*, Instituti i historisë “Ali Hadri”-Prishtinë, f. 248.

³⁰ Berisha, *Arbërorët...*, f. 248.

³¹ Gelcich, *Zeta dhe Dinastia*, f. 19.

³² Berisha, *Arbërorët*, f. 249.

kulturore në trojet arbërore.³³ Vëllezërit Balsha në pranverë të vitit 1362, e morën edhe qendrën ipeshkvore të Drishtit.³⁴ Në zotërimin e Balshajve ndodheshin rrugët tregtare që shkonin prej bregdetit drejt viseve të brendshme. Më e rëndësishmja prej tyre ishte rruga që fillonte në pikën doganore të Dejës, ku bashkoheshin rrugët që vinin nga portet e Shëngjinit, të Ulqinit e të Tivarit, dhe vazhdonte nëpër luginën e Drinit për të arritur në Rrafshin e Dukagjinit, nga ku degëzohej në vendbanimet kryesore në Kosovë. Pavarësimin e Balshajve në këto treva nxitoi ta shfrytëzonte në të mirë të tregtisë së vet Republika e Raguzës, e cila më 1361 u dha tre vëllezërve Balsha qytetarinë raguzane. Të njëjtin hap e kreu një vit më vonë edhe Republika e Venedikut, e cila iu dha statusin e qytetarit venecian.³⁵

Kosova, pjesë e zotërimeve të Balshajve

Pas betejës së Maricës (26.IX.1371) dhe shuarjes së dinastisë së Nemanjidëve me vdekjen e mbretit serb Uroshi V në dhjetor 1371, pozita shtetit të Rashës mesjetare u dobësua shumë. Principata e Balshajve-vëllezërit Starzimir II Balsha, Gjergj I, Balsha II,³⁶ arritën të shfrytëzonin situatën e krijuar pas disfatës dhe dobësimit të feudalëve serbë në betejën e Maricës më 1371. Balshajt shtrinë zotërimet e tyre në jug, në Vlorë, Berat, Përmet, Ohër, Korçë. Më pastaj, Balsha II në bashkëpunim më Andrea Muzakën, i mori Mark Krajleviqit, qytetin e Kosturit më 1372, që ndodhej nën zotërimin e feudalit sllav, Marko.³⁷

Në këtë kohë, udhëheqës i dinastisë së Balshajve, pas vdekjes së Strazimir II Balsha më 1372, u vu Gjergj I Balsha. Ky filloi ekspeditën ushtarake për të bashkuar nën autoritetin e tij, fillimisht territorin e Kosovës. Në krye të ushtrisë u nis vetë Gjergj I Balsha. Por, veprimet ushtarake këtu u përdorën fare pak dhe vetëm ndaj një rrethi të caktuar

³³ Pranvera Bogdani, *Balshajt Lufta e Principatës së Balshajve dhe sundimet e tyre shqiptarë kundër Venedikut në 20 vjetët e parë të shekullit XV*, Akademia e Studimeve Albanologjike Instituti i Historisë, Tiranë, 2018, f. 28.

³⁴ *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, college Ludovicus de Thalloczy, Constantinus Jireček, et Emilianus de Sufflay, vol. II, (Anos 1344-1406 Continens) Vindobonae tiranë-Prishtinë-2002, dok. 156, 161,

³⁵ *Historia e popullit shqiptar I*, Tiranë, 2002, f. 301.

³⁶ Šufflay, *Serbët dhe shqiptarët...*, f. 25.

³⁷ *Historia e popullit shqiptar I*, f. 302.

feudalësh sllavë. Përkundrazi, popullsia kudo në territorin e Kosovës priti Balshajt me entuziazëm. Kjo ngjarje ndezi këngë në shpirtin e popullit, në të cilin Balshajt i fiksuan me epitetin kuptimplotë “çlirimtarë”.³⁸ Kjo shpjegohet me faktin e shtypjes së rëndë që kishte ushtruar aty sundimtari Vukashin. Rezistenca ishte fare e dobët, ku bënë rezistencë një numër i vogël feudalësh, sigurisht sllavë. Fillimisht, Gjergj I Balsha i zgjeroi territoret duke zotëruar qytetet, Prizrenin dhe Pejën më 1371.³⁹

Në shenjë falënderimi dhe përkrahjeje për qeveritarin e tyre Gjergj I Balsha, tregtarët prizrenas, me rastin e hyrjes së tij triumfale në këtë qytet, i dhuruan katër parzmore, secila me vlerë prej pesë librash argjendi, një shumë e mirë për atë kohë.⁴⁰ Lidhur me këtë qeveria Raguzane mori vendim më 10 shtator 1372 dhe shpenzimet përkatëse (pesë lira për secilin prazmor) duhet t’i mbulonin bashkësitë tregtare raguzane që kishin ekspoziturat e veta në Prizren.⁴¹ Më pas, Gjergj I Balsha i zgjeroi territoret duke zotëruar qytetet, Prizrenin dhe Pejën më 1371⁴² dhe vise të tjera të Kosovës deri në Kriva Rekë, pranë Novobërdës.⁴³ Me këtë, pjesa më e madhe e Kosovës hynte në kuadër të zotërimeve të Balshajve (1372-1385). Vëllai i madh, Strazimir Balsha, me sa duket, vdiq në vitin 1372, në Prizren, ku edhe qe varrosur,⁴⁴ ndërsa Gjergji I Balsha (1372-1378) gjatë atij viti u bë zot i qytetit të Pejës.⁴⁵

³⁸ Historiani kroat me prejardhje arbëreshe, Giuseppe Gelcich, për momentet e para të hyrjes së Balshajve në Kosovë, shkruan se kjo ngjarje qe e jashtëzakonshme. Kjo shkruan G. Gelcich “...del si përfundim nga fakti se në atë rrethanë, krerët e familjeve të ndryshme raguzane me banim në Prizren, u thirrën për të dhënë kontributin e tyre me ndonjë dhuratë, me anën e së cilës kolonia e tregtarëve prizrenas do të shprehnin entuziazmin e vet për ngadhënjimin e kauzës së Balshës...,” Guiseppe Gelcich , *Zeta dhe Dinastia e Balshajve*, Tiranë, 2009, f. 94.

³⁹ Šufflay, *Serbët dhe shqiptarët*, f. 36.

⁴⁰ Guiseppe Gelcich, *Zeta dhe dinastia*, f. 94.

⁴¹ Jahja Drançolli, *Raguzanët në Kosovë*, Prishtinë, 1986, 119 ; Konstantin Jireček, *Zbornik II*, Beograd, 387-389.

⁴² Pranvera Bogdani, “Prirjet drejt bashkimit shtetëror të trojeve shqiptare në gjysmën e dytë të shek. XIV dhe në fillim të shek. XV”, *Studime për Epokën e Skënderbeut III*, Tiranë, 1989, f. 9.

⁴³ Šufflay, *Serbët dhe shqiptarët*, f. 36.

⁴⁴ Qerim Dalipi, *Arbëria midis Republikës së Venedikut* , f. 65.

⁴⁵ Gelcich, *Zeta dhe dinastia*, 92; Lulëzim Lajçi, *Shkodra në shekullin XV*, Prishtinë, 1997, f. 50.

Në këtë mënyrë, Balshajt kishin bashkuar një trevë të tërë ekonomike, që lidhte qytetet e tyre të bregdetit, Shkodrën, Ulqinin, Tivarin e Budvën, me tregjet e Kosovës që arriheshin nëpërmjet “rrugës së Zetës” përgjatë rrjedhës së Drinit, apo edhe nëpërmjet rrugës më në veri që nisej nga portet e Zetës e mbërrinte në Pejë.⁴⁶ Territori i Kosovës për Balshajt në këtë kohë ishte i një rëndësie të veçantë në përputhje me nevojat objektive të zhvillimit të mëtejshëm ekonomik të shtetit të tyre. Ndërmjet Kosovës dhe viseve të tjera arbërore që gjendeshin në kuadrin e shtetit të Balshajve në atë kohë ekzistonin lidhje të rëndësishme ekonomiko-tregtare. Nëpërmjet rrugës Via de Zenta (rruga e Zetës), eksportohej grurë dhe plumb në Shkodër, Lezhë e Tivar, prej nga sigurohej furnizimi i Kosovës me kripë të Durrësit e Vlorës, me stofra e prodhime nga qytetet dalmatine e të bregut perëndimor të Adriatikut.⁴⁷ Pikërisht në saje të pritjes së favorshme që gjeti Gjergj I Balsha në krahinën e Kosovës, shteti i Balshajve u konsolidua për një kohë të shkurtër.

Treva e Kosovës së sotme që mbeti nën administrimin e Balshajve gjatë viteve 70-të dhe 80-të të shek. XIV përfshinte veprimtaritë që nga tregjet dhe doganat e Prizrenit deri edhe sferën tregtare të doganës në Kriva Rekë (Novobërdë), ku u vendosën organet financiare të familjes së Balshajve.⁴⁸ Si zotër të pavarur, ata emetojnë në vitet 1372-1378 monedhat e tyre në të cilat vënë jo sovranë serbë, por veten e tyre me shënimin, “... I devotshmi ndaj perëndisë së Krishtit zoti Gjergj” apo “I caktuar nga perëndia zotëria i madh Gjergj”.⁴⁹ Ngritja e Balshajve si zotër të pavarur duket qartë në titujt që përdornin në privilegjet lëshuar raguzanëve. Në aktdhuratën e vitit 1386, Gjergji II Balsha

⁴⁶ Pëllumb Xhufi, *Nga Paleologët te Muzakajt - Berati dhe Vlora në shekujt XII-XV*, Tiranë, 2006, f. 272.

⁴⁷ Pranvera Bogdani, “Prirjet drejt bashkimit shtetëror të trojeve shqiptare në gjysmën e dytë të shek. XIV dhe në fillim të shek. XV”, *Konferenca kombëtare për formimin e popullit shqiptar të gjuhës dhe të kulturës së tij*, (Tiranë, 2-5 korrik 1982), Tiranë: Akademia e Shkencaave e RPS të Shqipërisë, 1988, f. 123.

⁴⁸ *Balš (II) Ragusinis dat potestatem in suis terris libere mercaturam faciendi; “portorium solvant, sicut etiam prius, binos denarios pro sacco Dagni autem et super Kriva Reka solvant, sicut solvebant vivente fratre meo domino Georgio”, Acta et diplomata, II, dok. 364, 86).*

⁴⁹ Luan Malltezi, *Beteja e Fushë-Kosovës dhe shqiptarët 1389*, Tiranë, 1999, f. 25

thoshte në intitullatur:⁵⁰ “Unë..., sundimtar sovran i gjithë Zetës dhe tokave bregdetare”.⁵¹ Në këtë kohë nga burimet historike do të shohim se marrëdhëniet midis shtetit të Balshajve dhe Raguzës ishin në nivel të lartë në raportet e shumta politike e ekonomike. Sipas dokumentit të 17 janarit 1368, të tre vëllezërit Balsha (Strazimiri, Gjergji I dhe Balsha II) i përjashtojnë raguzanët nga taksa e re doganore e Danjës, “...ua falëm taksën doganore në Danjë duke u mundësuar atyre që të kalonin lirisht nëpër tokën tonë, pa qenë të detyruar që t’i paguanin askujt këtë taksë doganore...”.⁵² Që territori i Kosovës së sotme ishte në kuadër të shtetit të Balshajve dëshmon dokumenti apo marrëveshja politike-tregtare ndërmjet Gjergjit II Balsha dhe Raguzës, lëshuar më 20 nëntor 1379.

Sipas këtij dokumenti, raguzanët ishin të obliguar që të paguanin taksë doganore nëpër territorin e shtetit të Balshajve ku ceken vendet doganore, “...Dhe në Danjë dhe në Kriva Rekë (afër Novo Bërdës) të paguanin aq sa kanë paguar kur ka qenë gjallë vëllai im, zoti Gjergji...”.⁵³ Me këtë dokument, shteti i Balshajve përmes sundimtarit të vet Balsha II i konfirmon qytetit të Raguzës edhe privilegjet e vjetra që kishin të bënin me tregti, ku thuhet: “...Të kalojnë lirisht tregtarët raguzanë nëpër tokën time (shtetin e tyre) dhe të blejnë çfarëdo malli dhe drithë dhe ta dërgojnë kudo që dëshirojnë, ...Dhe të paguajnë taksën doganore që e kanë paguar më parë, domethënë nga 2 dinarë për thes...”.⁵⁴

Nga këto marrëveshje (akte normative), shteti i Balshajve garantonte sigurinë dhe mbrojtjen e çdo veprimtari tregtar në territorin e tyre. Kështu, sundimtarët Balshaj shpallnin: “...Dhe për këtë japim besën tonë, unë Stazimiri dhe Gjergji dhe Balsha se çdo njeriu të qytetit tuaj që do të gjendet me mall, në bazë të besës sonë i është falur kjo taksë doganore dhe nuk do t’i merret për sa kohë do të jemi gjallë dhe për ta bërë të besueshme këtë vumë vulën tonë”.⁵⁵

⁵⁰ Intulacioni përmban emrin dhe titullin e autorit që jep dëshminë (poveljen). Tërnavë, *Popullsia e Kosovës gjatë shekujve XIV-XVI, Prishtinë*, f. 25.

⁵¹ Malltezi, *Beteja e Fushë-Kosovës...*, f. 24.

⁵² *Burime të zgjedhura për historinë e Shqipërisë II, Shek. XIII-XV*, Tiranë, 1962, dok. 110, 184-185.

⁵³ *Burime të zgjedhura*, dok. 112, 186.

⁵⁴ Po aty, dok.112,186.

⁵⁵ Po aty, dok. 110, 185.

Në vitin 1378, në krye të Principatës së Balshajve erdhi Balsha II. Tashmë Balsha II ishte princi më i fuqishëm në Arbëri. Mbishkrimi i vitit 1373 mbi të ashtuquajturin “Epitaf i Glavnicës”, që mban datën e 22 marsit 1373, i cilëson Gjergjin I dhe Balshën II si zotër të “Serbisë, Romanisë dhe të gjithë Arbrit”.⁵⁶ Kështu, në vitin 1373, vëllezërit Balsha, që vetë burimet serbe i përcaktojnë si “sundimtarë arbërorë (*arbanski gospodin*), vetëcilësohen veç të tjerash si “zotër të Serbisë”.⁵⁷ Por, do të ishte fare e gabuar të merrej ky pohim i tyre fjalë për fjalë (*ad litteram*). Realisht, në vitin 1373, Balshajt ishin zotër vetëm të një pjese të shtetit serb të kohëve të Nemanjës. Pra ishin zotër të Kosovës, të cilën ata e kishin marrë një vit më parë nga mbreti Vukashin.⁵⁸

Qeverisja e zotërimeve të Balshajve realizohej nga tre vëllezërit: Strazimiri, Gjergji I dhe Balsha II. Aktet zyrtare firmoseshin njëherësh prej tyre dhe vuloseshin me vulën e përbashkët, po ashtu në nënshkrimin e këtyre akteve si rregull ishin të pranishëm të tre vëllezërit Balsha. Në saje të shtrirjes së gjerë territoriale, rezidenca e principatës ishte mobile, si në Ulqin, në Tivar, në Shkodër e në Vlorë. Për muajt e verës ata shpërnguleshin në rezidencën e tyre verore, që ndodhej në malësinë e Tivarit. Funksionimi i sistemit politik të pavarur të Principatës së Balshajve, bazohej në traditën patriarkale feudale me respektim të kriterit të moshës në marrjen e pushtetit.⁵⁹ Balshajt kishin administratë të përfaqësuar nga personat me autoritet me tituj si provestiar, vojvodë, logofet. Ata i kishin zyrat administrative me shkruar, noterë, sekretarë, kishin vulën dhe shenjat e tyre dalluese që shprehnin pushtetin dhe sovranitetin e tyre.⁶⁰

⁵⁶ Xhufi, *Nga Paleologët...*, f. 273.

⁵⁷ Vatroslav Jagići, “Konstantin Filofof i njegov život Stefan Lazarevića despota srpskog”, *Glasnik Srpskog Učenog Društva*, XLII (Beograd, 1875), f. 313.

⁵⁸ Xhufi, *Nga Paleologët...*, f. 273.

⁵⁹ Strazimiri, si vëlla më i madh, kishte gjithmonë privilegjin e moshës në marrëdhënie me vëllezërit. Pas vdekjes së Strazimit më 1373, i biri i tij, Gjergji II si më i riu, në aktet zyrtare përmendet pas xhaxhallarëve të tij, Gjergji I dhe Balasha II. Pas vdekjes së Gjergjit I Balsha, më 1378, Balsha II e largoi nga pushteti nipin e tij, Gjergji II Balsha dhe mori qeverisjen e gjithë zotërimeve në shtetin e Balshajve. *Historia e popullit Shqiptar I*, f. 303.

⁶⁰ *Historia e popullit shqiptar I*, f. 303.

Fuqizimi i principatës së Balshjave nën udhëheqjen e Gjergj Balshës II.

Shteti i Balshjave do të arrijë një zhvillim ekonomik dhe prosperitet politik më të theksuar në kohën e Balshës II (1379-1385), figura më e shquar e Balshajve. Ky sundimtar, për sa i përket politikës së brendshme, ndërmori masa të duhura për përqendrimin e të gjithë pushtetit në duart e veta. Në këtë kuadër, ai arrestoi nipin e tij, Gjergjin II Balsha, në kështjellën e Durrësit, për shkak të “*mosdëgjueshmërisë*” dhe nga frika se mund të qeveriste me Zetën.⁶¹ Po ashtu, Balsha II mori masa edhe në fushën e doganave. Kështu, në nëntor të viti 1379, Balsha II konfirmoi vendimin e mëparshëm të Gjergji I për pagesën e taksës doganore, 2 dinarë për thes, nga tregtarët raguzanë në Danjë dhe në Kriva Rekë.⁶² Balsha II në vitin 1379 na paraqitet si sundimtar i vetëm. Ai me anën e martesës me Kominën zotëroi si prikë Vlorën dhe Beratin.

Kështu në vitet 70-të të shek. XIV, vëllezërit Balshaj së bashku me princër të tjerë shqiptarë të cilët ishin nën autoritetin politik të Balshajve shtrinë autoritetin e pavarur qeverisës deri në rrjedhën e lumit Mat dhe në Kosovë, prej Prizreni dhe Peje deri në Kriva Rekë (pranë Novobërdës). Në këtë mënyrë, vëllezërit Balshaj në këtë kohë kishin bashkuar viset shqiptare nën sundimin e tyre, viset e Lezhës, Matit, Kosovës, Dibërës, Ohrit e Kosturit.⁶³ Kurse qytetet jugore shqiptare qeveriseshin nga princër të tjerë shqiptarë, Zenebishtët në qytetin e Gjirokastrës dhe princërit Shpataj kishin Çamërinë e Artën. Kësisoj, trevat shqiptare në këtë kohë qeveriseshin nga princërit e pavarur arbër.

Në vitin 1382, Balsha II u zu në konflikt me mbretin boshnjak, Tvërtko, i cili në pranverë të vitit 1382, ndërtoi një kështjellë në lumin Sutorin, në hyrje të grykës së Kotorrit për marrjen e qytetit të Kotorrit dhe për të depërtuar në territoret e Balshajve. Prezenca e Tvërtkos

⁶¹ *Istorija Crne Gore Od kraja XII do kraja XV vijeka, Tom 2*, Sima Cirkovic, Dimitrije Bogdanovic, Vojlasv Korac, Titograd 1970, f. 34-35.

⁶² *Burime të zgjedhura, II*, dok.112, 186. “Të kalojnë të lirë tregtarët e Dubrovnikut nëpër tokën time dhe të blejnë çfardo malli dhe drithi dhe ta qojnë kudo që të dëshirojnë. Dhe ta paguajnë taksën doganore që ka qenë edhe më parë, domethënë nga 2 dinarë për thes (manti)” Dhe në Danjë dhe në Kriva Rekë të paguajnë aq sa kanë paguar në kohën e zotit Gjergj dhe nëpër gjithë tokën time të jenë në fuqi ligjet që kanë vepruar në kohën e sundimit të vëllait tim Gjergj”.

⁶³ *Historia e popullit shqiptar I*, f. 303.

në grykën e Kotorrit, pa dyshim se ishte lajm jo i mirë për Balshën II. Prandaj, për të mënjeluar rrezikun, Balsha II nxitoi dhe e vuri në rrethim qytetin e Kotorrit.⁶⁴ Në vjeshtë të vitit 1382 e në fillim të 1383, Balsha II nuk ia arriti qëllimit të merrte qytetin e Kotorrit, ngase edhe raguzanët ishin kundër Balshës II. Në mesin e viti 1384, Kotorri njohu sundimin e feudalit boshnjak, Tvërtkos, dhe me këtë pozita e Balshajve në veri u bë edhe më e vështirë. Pozita e Balshajve po keqësoj edhe më shumë në viset verilindore pasi feudali serb, Llazar Hrebelanoviçi kishte depërtuar në Kosovë dhe kishte marrë pikën doganore të Kriva Rekës.⁶⁵

Sundimi i Balshajve mbi Kosovën pati pasoja të drejtëpërdrejta edhe në fatet e kishës serbe. Një sërë dokumentesh ilustrojnë atë gjendje të rëndë që përjetoi ky institucion ideologjik e politik i shtetit serb në këtë kohë. Klerikët serbë periudhën e Balshajve e cilësuan si një furtunë të vërtetë, sepse në mënyrë banditeske dhe me sulme u rrëmbyen pasuritë e saj, si dhe froni i shenjtë i patrikut dhe ofiqet opostolike.⁶⁶

Në këtë kohë, edhe pse pati pajtim të kishës serbe me atë bizantine, përkatësisht njohjen e kishës serbe nga ajo bizantine në vitin 1375, pozitat e saja në Kosovë u lëkundën dhe u dobësuan shumë. Shtrirja e Balshajve në Kosovë, ku shteti serb kishte vendosur më parë qendrën e kishës së pavarur serbe, bëri të mundur edhe faktin interesant që feudalët katolik arbërorë, siç qenë Gjergji I Balsha e më pas tij Gjergji II Balsha, të kryesojnë kuvendet kishtare serbe më 1375-1385.⁶⁷

Qendra e kishës serbe nën presionin e Balshajve kaloi nga Peja në Prizren.⁶⁸ Madje në këtë kohë, për herë të parë në historinë e kishës serbe u vu në postin e patrikut jo një klerik serb, por një klerik bullgar, Jefremi.⁶⁹ Këto masa radikale të Balshës II e dobësuan më tej kishën serbe në Kosovë. Në këto rrethana qendra e kishës serbe u transferua në Zhiç të Rashës.⁷⁰ Pikërisht pse kisha serbe u dobësua shumë gjatë sun-

⁶⁴ Bogdani, "Lufta e Principatës së Balshajve", f. 54.

⁶⁵ Po aty, f. 54.

⁶⁶ Pranvera Bogdani, "Kosova në shtetin feudal shqiptar të Balshajve", *E vërteta mbi Kosovën dhe shqiptarët në Jugosllavi*, Tiranë, 1990, f. 117.

⁶⁷ Bogdani, "Kosova në shtetin feudal shqiptar të Balshajve", f. 118.

⁶⁸ Po aty, f. 118.

⁶⁹ Po aty.

⁷⁰ Po aty.

dimit të Balshajve, studiuesja Pranvera Bogdani sjell faktet se më 1385 Gjergj Balsha II, edhe pse katolik, e kryesoi kuvendin e kishës serbe në Pejë më 1385.⁷¹ Kisha serbe nuk mundi të konsolidohej deri kah viti 1397, kur si vasalë të osmanëve trashëgimtarët e knjaz Llazarit nisën të sundojnë një pjesë të Kosovës.

Shtetin e Balshajve e tronditën disfatat e përjetuara më 1385⁷² në fushë të Savrës afër Beratit - nga forcat e Karl Topisë, sundimtarit të shquar të Shqipërisë së Mesme, të ndihmuar nga osmanët, si dhe ajo në Betejën e Kosovës më 1389. Pas këtyre humbjeve të njëpasnjëshme filloi të marrë fund sundimi i Balshajve në Prizren dhe në territoret e tjera të Kosovës së sotme.

Kosova në kuadër të Principatës së Dukagjinëve

Dukagjinët kanë qenë një familje e vjetër feudale e Arbërisë së Epërme, e cila zë vend të rëndësishëm në radhët e fisnikërisë arbërore, dhe ka ndikuar në jetën politike të vendit gjatë shekujve XIV-XV. Sikur te familjet e njohura feudale arbërore, edhe te kjo familje dokumentimi i gjenealogjisë paraqet vështirësi të theksuara. Familja e Dukagjinëve ka qenë e madhe dhe shumë e fuqishme, ku rol të rëndësishëm kanë pasur gjithmonë dy degë të saj, me përfaqësuesit e vetëm, por, që asnjëra degë e kësaj familje nuk ia ka dalë në krye t'u imponohet të tjerëve për një kohë të gjatë. Historia tregon për një familje të fortë feudale, nga gjiri i së cilës dallohen me ndikimin e tyre disa individë, të cilët sipas rrethanave politike momentale, herë tërhiqen nga pozitat e fituara, e herë, me fuqinë e tyre, ose në kushte të favorshme politike, kanë arritur që kundër kundërshtarëve dhe aleatëve të vet, të fitojnë fshatra të reja dhe ta zgjerojnë territorin e vet.

Burimet historike me të dhëna fragmentare flasin për gjenezën e tyre shumë të hershme.⁷³ Lidhur me origjinën e Dukagjinëve kemi

⁷¹ Po aty, f. 117-119.

⁷² Në fushën e betejës që u zhvillua më 18. shtator 1385, mbetën të vrarë shumë luftëtarë nga të dy palët, në mesin e të cilëve ishte edhe Balsha II. Qerim Dalipi, *Inkursionet osmane në trevat Shqiptare deri më 1402*, Kërçovë, 2002, f. 71-73.

⁷³ Gjenealogjinë e tyre më të hollësishme e ka dhënë Karl Hopf duke u orvatur që të dhënat nga librat arkivale të venedikasve t'i koordinojë me ato të dhëna për lidhjet

shënimet në memorien e Gjon Muzakës, “*Historia dhe gjenealogjia e derës së Muzakajve*”,⁷⁴ ndërsa i biri i tij, Konstandini, mbledhi më vonë edhe të dhëna të tjera dhe ia bashkoi veprës së të atit.⁷⁵ Kronika e Gjon Muzakës plotëson një boshllëk të madh jo vetëm të historisë së kësaj familjeje të hershme feudale dhe të shtetit të saj, por edhe të familjeve dhe të zotërimeve kryesore shqiptare të shekujve XIV-XV, e në përgjithësi të të gjithë historisë politike të trevave shqiptare në këta shekuj.⁷⁶

Sipas kronikës së Gjon Muzakës, Dukagjinët rrjedhin nga një person me prejardhje trojane i vendosur në Francë, që quhej Dukagjin. Ky ishte nisur me kryqtarë të tjerë nga Franca për të çliruar Jerusalemin, por, me të arritur në Shqipëri, Dukagjini pushtoi Zadrimën, krahinat rreth saj, dhe u bë sundimtar i tyre.⁷⁷ Më vonë, Dukagjini u vra prej

familjare në mes të dinastive të ndryshme shqiptare, që i ka shënuar Gjon Muzaka, në librin e tij për bijtë e tij, Gjenealogjia e Gjon Muzakës, ndërsa i biri i tij, Konstandini, mbledhi më vonë edhe të dhëna të tjera dhe ia bashkoi veprës së të atit. Të gjitha këto të dhëna kanë gjetur vend në Gjenealogjinë e Hopifit Charles Hopff, *Chroniquesgreco-romanes*, Berlin, 1873. Ivan Bozhiq, “Dukagjinët”, *Përparimi nr. 6-7*, Prishtinë, 1968, f. 682.

⁷⁴ *Historia dhe Gjenealogjia e shtëpisë Muzaka, shkruar nga Don Gjon Muzaka, despot i Epirit Don Gjon Muzakës, despot i Epirit (Historia e Genealogia della casa Musachia, scritta da. D. Giovanni Musachio dell'Epiro)*. Xhufi, *Nga Paleologët...*, f. 380-414.

⁷⁵ Bozhiq, “Dukagjinët”..., f. 682.

⁷⁶ Xhufi, *Nga Paleologët...*, f. 365; Të dhënat e para të Kronikës i paraqiti G. Von Hahn, kurse tekstin e plotë të Kronikës e botoi të plotë me 1873, gjetësi i saj, Karl Hopf, në përmbledhjen *Chroniquesgreco-roman*. Xhufi, *Nga Paleologët*, 368. Informacioni i pasur historik, personazhet e situatat e shumta që ndeshen në faqet e pakta të saj, gjejnë shpeshherë konfirmim në dokumente e burime nga më të ndryshmet, duke i dhënë Kronikës vlerën e një burimi të dorës së parë e të pazëvendësueshme për historinë mesjetare të Shqipërisë. Pas njohjes me përmbajtjen e kësaj kronike, studiuesi i saj, J. G. Von Hahn e quajti Kronikën e Gjon Muzakës si “perlën e materialeve tona për Shqipërinë”. Xhufi, *Nga Paleologët...*, f. 370.

⁷⁷ Thuhej që nga kohët e lashta se origjina e tyre vinte nga trojanët dhe pastaj ishin shpërngulur në Francë. Dhe kemi dy vëllezër që u kthyen në Itali, në kohën kur mbreti i Francës me princat e tjerë të krishterë, nisën fushatën për Jerusalemin dhe duke ardhur kështu në Itali, njëri nga vëllezërit qëndroi në Itali. Vëllai tjetër, që quhej Dukagjin, mori pjesë në fushatën e lartpërmendur në pushtimin e Lindjes dhe, kur u kthye në Shqipëri, mori një vend që quhej Zadrima dhe shumë fshatra të tjera si dhe fshatrat që quheshin Mal i Zi si dhe një vend tjetër që i thoshin Pulti dhe Flati dhe atje ndërtuan një kështjellë që quhej Fleti (fshat në rrethin e Pukës) dhe patën një qytet të vogël me emrin Shati. Të gjitha këto vende, që përmendëm më lart, sot quhen vendi i Dukagjinit

vasalëve të vet, dhe se si djali i tij i mitur u fsheh për të rimarrë më pas zotërimet atërore.⁷⁸

Përsa i përket zanafillës së Dukagjinëve, është i miratuar prej studiuesve mendimi i shfaqur nga Shuffaj se emri i familjes rrjedh nga një fisnik arbëresh, që dokumentet e shekullit XIII e quajnë “*Kryezotëriu arbëror Gjin Tanushi*” (*Ducam Ginum Tanuschum Albanesem*).⁷⁹ Hapësira ku jetonin kryezotërinjtë dukagjinas në mesjetë quhej Pult.⁸⁰ Më 1198, përmendet në një dokument “одъ аръанаспильтъ” (de Albania pulatum).⁸¹ Kështu edhe një burim anonim i vitit 1308 krahina e Pultit është pjesë e Arbërisë. “Albania përfshin dy provinca Këlcyrën (*Clisaram*) dhe Tomorishtën (*Tumurist*). Përveç këtyre dy krahinave ka ngjitur edhe provincat e tjera: Kunavinë (*Cumaniam*), Stefaniakën (*Stophanatum*), Pultin (*Polatum*), Dibrën (*Debre*).⁸² Në trevat e Pultit në

për shkak të zotërve të tyre (me emrin Dukagjin). Muzaka, *Memmorje*, Tiranë, 1996, f. 40-41.

⁷⁸ Ai zot Dukagjini (i parë) që vlarë nga vasalët e tyre në fshatrat e Ndërfanit, sepse peshkopi i kësaj dioqeze e kishte vështuar në mënyrë jo të ndershme atë dhe ky zotëri e vrau këtë peshkop në kishën e Shën Mërisë të Ndërfanit (fshat në rrethin e Pukës), e për këtë shkak që vlarë zoti i lartpërmendur (Dukagjini) dhe krejt shtëpia e tij dhe nuk shpëtoi tjetër veç një fëmijë i vogël që qe fshehur dhe që marrë e qe edukuar nga një Stefan Progoni nga fshati i Kallmetit dhe, kur u rrit për martesë, i quajtur Stefan i dha të bijën për grua dhe me këshillat dhe me ndihmën e tij e të lartpërmendurit Stefan, u vendos në zotërimet e të atit dhe mori emrin e të atit të tij, domethënë Dukagjin dhe, nga ky bir u lindën shumë fëmijë të tjerë nga linja e drejtë, shumë pasardhës nga të cilët nuk më bie ndërmend, veç një Gjergj Dukagjini. Vëllai i parë, Gjergji, që zot i Zadrimës. I dyti, me emrin Tanush, që zot i Fanit dhe i pjesës tjetër të vendit. Vëllai i tretë, Dukagjini, pati në pjesë të tij tetë fshatra në Zadrimë, mori grua dhe ngriti shtëpi në Shkodër dhe u shumua dhe nga ky vëllai i tretë ka lindur Shtëpia e Dukagjinëve që ndodhej në të quajturin qytet të Shkodrës dhe tani ndodhen në Venedik dhe janë baronë, siç e kam treguar. Gjon Muzaka, *Memorie*, Tiranë, f. 41.

⁷⁹ Milan Šufflay *Serbët dhe shqiptarët*, Tiranë, 1929, f. 189-190.

⁸⁰ Në trevat e Pultit në shek. XIV - XV shtriheshin zotërimet e feudalëve Spanë, Dushmanë e Dukagjinas. (Kahreman Ulqini, “Prejardhja dhe zhvillimi i toponimit Dukagjin”, *Konferenca e Dytë e Studimeve Albanologjike*, Universiteti Shtetëror i Tiranës, Instituti i Historisë dhe Gjuhësisë, Materialet e Seksionit të Shkencave Historike, Tiranë, 1970, f. 121.

⁸¹ *Stephanus Nemanja, Serbiaa magnus županus in donacione monasteroi Chilandar facta haec verba adhibet: et ecquisivi de regione Maritima terram Zetam cum civitatibus et de Albania Pulatum*, (Acta, et Diplomata, I, dok. 113, 37).

⁸² *Burime të zgjedhura*..., dok. 110-111.

shek. XIV-XV shtriheshin zotërimet e fudalëve: spanëve, dushmanëve e dukagjinasëve.⁸³

Trojet e Dukagjinëve shtriheshin në Shqipërinë e Epërme. Ato kanë ndryshuar duke u zgjeruar ose duke u ngushtuar, në varësi të situatës politike të shek. XIV-XV. Sundimtarët e Dukagjinit i kanë administruar herë si të pavarur e herë si vasalë të sundimtarëve të fuqishëm. Në tërësi shtrirja e zotërimeve të Dukagjinëve përfshin krahinën e Zadrimës (territori rreth pellgut të poshtëm të lumit Drin, deri te lumi i Matit), pastaj Fandai (casati nominati Fandi), pra krahina rreth dy degëve të lumit të Matit, pastaj Malësinë ose, sipas një dokumenti nga viti 1444, “Malin e Zi” (azati nominati Montagna Nera) dhe në fund, viset në mes të luginave të epërme të dy degëve të Fandit dhe Drinit (un altro paese nominato li Paliti et li Flati).⁸⁴ Këto janë territoret që Dukagjinët nuk i kanë mbajtur vazhdimisht në zotërim të tyre gjatë shekullit XV, por për të cilat ata kanë paraqitur të drejtën e vet dhe me të cilat është lidhur kuptimi i mëvonshëm territorial Dukagjini, në kuptim të shtrirjes prej Lezhës, nëpër Dejë që arrin deri në Prizren.⁸⁵

Pas betejës së Savrës më 1385 në luftë kundër osmanëve, ku në fushëbetëjë mbeti i vranë edhe Balsha II, Dukagjinët u orvatën të përfitonin nga dobësimi i Principatës së Balshajve, me zgjerim të territoreve të veta.

Në dhjetor të vitit 1387, Lekë dhe Pal Dukagjini (vëllezër midis tyre) bënë marrëveshje me Raguzën (Dubrovnikun). Sipas kësaj marrëveshjeje, Lekë Dukagjini (Leka I) në emër të vet dhe të vëllait të tij Palit u jep tregtarëve raguzanë, me një akt të posaçëm, leje që të qarkullonin lirisht në territoret e tij, pa pasur frikë nga osmanët, mbasi ai kishte lidhur paqe me osmanët, me kusht që tregtarët raguzanë të paguanin po ato detyrime që ata u jepnin sundimtarëve të mëparshëm.⁸⁶ Kjo dëshmon se nën pushtetin e Dukagjiëve ishin krahinat përgjatë

⁸³ Kahreman Ulqini, “Prejardhja dhe zhvillimi i toponimit “Dukagjin”, f. 121.

⁸⁴ Ivan Bozhiq, “Dukagjinët”, *Përparimi*, nr. 6-7, Prishtinë 1968, f. 690.

⁸⁵ Po aty, f. 691.

⁸⁶ “(1387, mense decembari. Alexii) Leka et Paulus Dukagin fratres Ragusinis permittunt, ut per terram eorum libere proficiscantur. “Illud legitimum detis portorium, quod prius dabatis aliis dominis, qui prius in hoc loco sedem habebantsund neque ullum habeatis ti,orem, nam eum Turchis in gratiam redii.” Të jepnin atëtakse(portorium) legjitime që ua jepnin më parë zotërinjve të tjerë, të cilët kishin në këtë vend vendin e tyre dhe të mos kini indonjë frikë sepse me osmanët jemi kthyer në miqësi”, *Acta et diplomata, II*, dok. 413.

rrugës së rëndësishme Lezhë - Prizren, si dhe të dyja këto qytetet.⁸⁷ Zgjerimin dhe qeverisjen e territoreve të Kosovës nga Dukagjinët e shënon studiuesi K. Jireček: “...rruga nga Lezha pastaj shkon buzë Drinit ..., e cila ia jep kah jugu në mal prej të cilit del vetëm para Prizrenit ..., kjo tokë nëpërmjet të së cilës kalon rruga i takonte Pulatit në mesjetën e hershme; në shek. XIV një pjesë e konsiderueshme ishte nën drejtimin e Gjon Kastriotit. Pastaj këto treva u takuan Dukagjinëve, emri i të cilëve sot e kësaj dite përdoret për këto anë ...”⁸⁸

Këto të thëna, na tregojnë qartë se Dukagjinët fillojnë të zgjerohen në drejtim të Prizrenit, të Gjakovës dhe të Pejës.⁸⁹ Praninë e sundimit të Dukagjinaseve në Prizren aty kah mesi i shek. XV e dëshmon edhe historiani e humanisti i shquarë shqiptarë Marin Barleci në veprën e tij të njohur “*Historia e Skënderbeut*”. Duke bërë fjalë për Kuvendin e Lezhës (1444), ku i tërë populli shqiptar bashkohet në aleancë politike kundër osmanlijve, Barleci tregon për pjesëmarrjen e dukagjineve⁹⁰ dhe për pjesëmarrësit tjerë në Kuvend dhe njëherësh tregon se ku shtrihen zotërimet e tyre. Në këtë drejtim Barleci shënon: “*Nikollë e Pal Dukagjini ... zotëronin vendin përtej lumit të Drinit, që epirotët e quajnë Zadrimë të Sipërme, gjer në Mezinë e Sipërme (Kosova), krahinë e gjerë pjellore për prodhime, e vaditur nga burime e perronj tërë shëndet...*”⁹¹ Për personalitetin e Nikollës Nikollës, birit të Palit, pos tjerash thotë: “*një përmendore e këtij trimi të pathyeshëm me atë të djathtë e tij, si të themi të pavdekshme, ndodhet akoma gjer më sot në Peneropolis, qytet i Thrakës, të cilin sot vendasit e quajnë Prizren*

⁸⁷ *Historia e popullit shqiptar I*, f. 311.

⁸⁸ Kostantin Jeriçek, *Historia srba I*, Beograd, 1958, f. 280.

⁸⁹ Skender Rizaj, *Kosova gjatë shekujve XV, XVI dhe XVII*, Prishtinë, 1982, f. 30.

⁹⁰ “Erdhën pastaj edhe princërit shpirt mëdhenjë Nikollë e Pal Dukagjini, që të dy të sprovuar në luftë, por Pali, në krahasim me të tjerët, ishte më i dëgjuar për përkushtimin e veçantë ndaj fesë. Këta zotëronin vendin përtej lumit të Drinit, që epirotët e quajnë Zadrimë të sipërme gjer në Misinë e sipërme, krahinë e gjerë pjellore .Marin Barleti, *Historia e Skënderbeut*. Përkthimi nga origjinali latinisht Stefan I Prifti. Botim i dytë, i dytë, Tiranë, 1967, f. 97-98. Dhimitër Frangu përmend si pjesëmarrës në Kuvendin e Lezhës nga Dukagjinët vetëm Pal Dukagjinin. Dhimitër Frangu, *Luftërat e turqëve kundër Skënderbeut, Komentar*, Tiranë, 2000, f. 11.

⁹¹ Marin Barleci, *Historia e jetës dhe veprave të Skënderbeut*, Prishtinë, 1967, f. 93; Skender Rizaj, “Dukagjini (1202-1462), Sanxhaku i Dukagjinit (1462-1846) dhe Sanxhaku i Pejës (1881-1912)”, *Vjetari XXVII-XXVIII*, Prishtinë, 2002, f. 233-234.

(*Praeserem*).⁹² Në veri të trevave të Dukagjinëve kanë qenë trojet e dhëndërit të tyre, Kojë Zaharisë. Kështu Dukagjinët kanë zotëruar për një periudhë kohe, rrugën që kalonte nga Deja, përpjet rrjedhës së Drinit për në Rrafshin e më tutje duke zotëruar dhe qytetin e Pejës.⁹³

Me marrjen e Durrësit nga Republika e Venedikut me 1392, Dukagjinët shpejtuan të vendosin lidhje me ta. Dukagjinëtnë vitin 1393 arritën që të merrnin qytetin e Lezhës që ndodhej në këtë kohë nën sundimin e Radiq Cernojeviqin dhe ia kaluan Lezhën Republikës së Venedikut me anë të marrëveshjes që plotësonte intersa të Dukagjinëve.⁹⁴ Marrëveshja u nënshkrua nga Progon dhe Tanush Dukagjini, djem të të ndjerit Lekë Dukagjini. Ata nënëshkruan edhe në emër të disa zotërinjëve të tjerë dukagjinasë që kishin pushtet mbi qytetin e Lezhës.⁹⁵

Vërshimi i ushtrive osmane në Shqipërinë e Epërme dhe pushtimi përkohësisht prej tyre në vitin 1393 i Krujës, i Ulqinit, i Shkodrës dhe i Dejës, ndonëse Dukagjinët arritën ta mbronin Lezhën dhe dolën kështu si forcë antiosmane, i dobësoi pozitat e tyre si qeveritar të pavarur. Kështu ata u detyruan që të ruanin ndikimin e tyre nëpërmejet vasalitetit duke ia dorëzuar qytetin e Lezhës Venedikut në vitin 1393, duke dobësuar pozitat e veta në rrugën Lezhë-Prizren.⁹⁶ Rrugën Lezhë-Prizren, osmanët në këtë kohë ia dhanë në qeverisje Dhimitër Jonimës, i cili kishte ndihmuar osmanët për pushtimin e Shkodrës.⁹⁷ Ky kishte portin dhe qendrën doganore të Shufadasë në grukëderdhjen e Matit, dy kështjella, emrat e të cilave nuk njihen, si dhe një forcë të konsiderueshme

⁹² Baleci, *Historia e jetës dhe veprave të Skënderbeut...*, f. 119.

⁹³ Po aty, f. 311.

⁹⁴ “Këto janë pakte për Kështjellën e Lezhës, të firmosura nga burrat fisnik vëllezërit Progon dhe Tanush të të ndjerit zotit Lek Dukagjini zot i kështjellës së thënë në emër të vet dhe në emër të zotit tjetër Progon Dukagjini, vëllait të të ndjerit Pal Tanush Dukagjini i të ndjerit zotit Pal farefis të zotërijve Progon dhe Tanush...”, *Acta Alb II, dok. 501*, Mallezi, “Dukagjinët dhe Skënderbeu”..., f. 85

⁹⁵ Mallezi, “Dukagjinët dhe Skënderbeu”..., f. 85.

⁹⁶ *Historia e popullit shqiptar I*, f. 311.

⁹⁷ *Historia e popullit shqiptar I*, f. 311; “Jonimët ishin një familje e vjetër fisnike. Një pinjoll i saj përmendet për herë të parë në fillim të shek. XIII si vasal i princit Dhimitër të Arbërit. Për herë të dytë një Jonimë shfaqet në fund të shekullit XIII si sebast që bashkë me disa princër të tjerë arbëror, kishte nënshkruar një marrëveshje (1274) me mbretin e Sicilisë, Karlin I Anzhu. Pas një shekulli, në vitin 1394, burimet historike na japin fisnikun e fuqishëm me emrin Dhimitër Jonima”.

ushtarake.⁹⁸ Pas vdekjes së Skënderbeut, Lekë Dukagjini bëhet personaliteti më i shquar në luftërat kundër osmanëve. Personaliteti i Lekë Dukagjinit lidhet me Kanunin e Lekë Dukagjinit i cili kishte zbatim të theksuar në trevat e Kosovës.

Pas vendosjes së sundimit osman në trojet shqiptare, qeveritarë të këtyre anëve ishin Dukagjinasi e krishterë dhe pikërisht sipas tyre Lulgina e Drinit të Bardhë e mori emërtimin Rrafshi i Dukagjinit, ngase ato treva, që nga mesjeta qeveriseshin nga dukagjinët. Në kohën e luftërave të Gjergj Kastriotit - Skënderbeut kundër osmanëve, deri në vitin 1462, kur u pushtua Peja, aty sundonte Lekë Dukagjini III, i cili deri në atë kohë ishte vasal i sulltanit. Me pushitmin e Pejës me 1462 nga osmanët, formohet edhe Sanxhaku i Dukagjinit, i cilin përfshinte një territor të gjerë, nga Peja deri në Lezhë dhe Mat, pra territoret që i zotëronin dukagjinët edhe para vendosjes së sundimit osmanë.⁹⁹ Në këtë sanxhak vazhdoi edhe për një kohë të qeverisnin kryezotërinjtë shqiptarë, Dukagjini, andaj edhe sanxhaku e merr emrin e tyre. Ndërsa dega e dukagjinëve që në fund të shek. XV pranuan islamin si fe arritën ti ruanin pozitën qeverisëse në sanxhak, ndërkaq pjesa tjetër e zotërinjëve që mbetën të krishterë, në sajë të rrethanave jo të mira politike për ta u shpërngulën në vendet e tjera tejdetare.¹⁰⁰

Zotërimet e Dukagjievë në shek. XV shtriheshin midis bregut të djathtë të Drinit dhe të burimit të Fandit si dhe rreth Lezhës. Në shek. XIV familja ishte e ndarë në dy degë. Pushteti i tyre shtrihej mbi territorin në verilindje të Shkodrës që zinte një pjesë të Mirditës, lokalitetet e Gashit, Krasniqes mbi provincat e Pejës dhe të Gjakovës. Rezidenca e tyre ishte Vulipani, ku për shumë kohë shihen rrenoja të fusha e Krasniqes pranë luginës së Valbonës. Në shek. XV këto vise i drejtonte Pal Dukagjini dhe më pas Lekë Dugagjini.¹⁰¹ Krahu tjetër i Dukagjinëve zotëronet në veri dhe verilindje të Lezhës, dhe qeveriste Zadrimen e Poshtme, Pukën, Selitën, Buban dhe Fandin në Mirditë.¹⁰²

⁹⁸ *Historia e popullit shqiptar I*, f. 312.

⁹⁹ *Monografia Peja Vështrim monografik për Komunën e Pejës*, Kryeredaktor, Gazmend Rizaj, Pejë, 2017, 85.

¹⁰⁰ *Monografi, Peja*, f. 85.

¹⁰¹ Malltezi, *Dukagjinët dhe Skënderbeu...*, f. 84.

¹⁰² Malltezi, *Dukagjinët dhe Skënderbeu...*, f. 84.

Kosova në kuadër të Principatës të Kastriotëve dhe Shtetit mesjetar të Skënderbeut

Fuqizimi i Kastriotëve lidhet me emrin e Gjon Kastriotit dhe Gjergj Kastriotit-Skënderbeut. Tronditja që pësoi jeta politike ballkanike pas fitores që korrën forcat osmane në Betejën e Kosovës (1389) përfshiu edhe viset arbërore. Dobësimi dhe pastaj copëzimi që pësuan principatat e Balshajve dhe të Topiajve përmbysi hartën politike të viseve arbërore veriore dhe qëndrore. Nga e tërë kjo u fuqizuan zotërimet e vogla feudale arbërore, sidomos në viset e mbrendshme të arbërisë ku edhe u përshtateshin rredhanave të reja në trojet ku në pjesën më të madhe shtrihej pushteti osman dhe ai venedikas përgjatë bregdetit arbëror. Një nga këto zotërimet të vogla në Arbëri ishte ai i Kastriotëve, një derë fisnike e cila më vonë do të zgjojë respektin më të madh në mesin e feudalëve të tjerë të shek. XV.

Gjatë dy dhjetëvjetëshve të fundit të shek. XIV në krye të zotërimeve të Kastriotëve duhet të ketë dalë Gjon Kastrioti. Në këtë periudhë zotërimet e tij duhet të jenë shtrirë në drejtim të lindjes, në rajonet e Prizrenit, të Gostivarit e të Tetovës.

Pavarësia e tij politike dhe shtrirja e zotërimeve të tij dalin pjesërisht nga një marrëveshje tregtare që Gjon Kastrioti e lidhi me Raguzën 1420.¹⁰³ Akti përmban detyrimet që merrte përsipër Gjoni, kurse detyrimet e Raguzës ndaj zotit arbëror nuk i njohim mbasi akti i palës raguzane nuk ka dalë në dritë.¹⁰⁴

Sipas kësaj marrëveshjeje, kuptojmë se ndër trevat e rëndësishme për Kastriotët në këtë kohë ishte edhe qyteti i Prizrenit. Me këtë marrëveshje “*Gjon Kastrioti zotohet se do t’i mbronjë tregtarët raguzanë brenda vendit të tij që nga Shufadaj në bregdet deri në Prizren*”.¹⁰⁵ Qyteti i Prizrenit ishte qendër administrative Rrjedhimisht, pos qytetit të Prizrenit edhe Rrafshi i Dukagjinit të sotëm dhe malësia e Sharrit qeverisej nga Kastriotët.¹⁰⁶ Në një dokument tjetër, të vitit 1426, po nga Gjon Kastrioti dëshmohet se krahina e Rekës, rrjedhimisht edhe

¹⁰³ *Burime të zgjedhura*, dok. 233.

¹⁰⁴ Kristo Frashëri, *Skënderbeu jeta dhe vepra*, Tiranë, 2002, f. 83.

¹⁰⁵ *Burime të zgjedhura*, dok. 233.

¹⁰⁶ Kasem Biçoku, *Kastriotë në Dardani, Albanica, Prishtinë-Tiranë*, 2009, f. 10.

ana jugore e Sharrit, ka qenë nën zotërimin e tij.¹⁰⁷ Nga kjo kuptohet se Gjon Kastrioti zotëronte rrugët tregtare shumë të rëndësishme, kështu që rruga tregtare e Shufadasë, duke u nisur nga gryka e lumit Mat arrinte në Milot ku bashkohej me rrugën Durrës-Lezhë për t'u lidhur me viset e tjera të vendit. Nga Miloti merrte drejtimin e Rubikut për të dalë në Prizren e në viset e tjera verilindore të tokave arbërore.¹⁰⁸ Në këtë kohë zotërimet e Gjon Kastriotit shtriheshin nga bregdeti e kepi i Radonit mbi fushën bregdetare (pa Krujën) deri në afërsi të Lezhës, mbi Mat e një pjesë të Mirditës, mbi dy Dibrat dhe Rekën deri në afërsi të Prizrenit në verilindje.¹⁰⁹

Për zotërimin e qytetit të Prizrenit dhe rrethines së tij nga ana e Gjon Kastriotit kemi dëshmi nga regjistrimi i një defteri osman të njohur si Sanxhak-u Arvanid.¹¹⁰ 1431-32 ku përfshihen ish-zotërimet e Gjon Kastriotit e figuron edhe fshati Drenekurt, nja 10 km. në juglindje të Prizrenit, në trevën e fshatit të sotëm Reçan.¹¹¹

Në betejën e Nishit, të 3 nëntorit të vitit 1443, ndërmjet forcave osmane dhe atyre hungareze të udhëhequra nga J. Huniadi, Skënderbu lëshoi frontin nga radhët e trupave osmane, në kuadër të së cilave ishte, duke gjykuar si çastin më të përshtatshëm për çlirimin e tokave shqiptare. Pasi grumbulloi rreth vetes disa qindra bashkatdhetarë pjesmarës në betejën e Nishit, nga rradhët e forcave osmane, Skënderbu mori rrugën në drejtim të atëdheut. Gjatë kthimit nga Nishi, rruga natyrshëm e sillte Skënderbeun në Fushë-Dardani. Skënderbeu ka vijuar rrugën drejt zotërimeve familjare në kushtet e një dimri shumë të ashpër dhe në qytetin e Prizrenit duhet të ketë qëndruar gjatë për të riorganizuar pushtetin dhe mbrojtjen e vendit.¹¹² Prej këtu ai ka marrë rrugën e Tetovës për të aritur në Dibrën e Poshtme (Pollogun e sotëm) dhe ka përforcuar grykat e saj për të penguar kalimin e trupave osmane drejt fushës.¹¹³

¹⁰⁷ Biçoku, *Kastriotët...*, f. 10.

¹⁰⁸ Kasem Biçoku, "Rrugët nëpër vilajetin e Krujës të shek. XV dhe lokalizimi i Shufadasë", *Studime për Epokën e Skënderbeut II*, Tiranë, 1989, f. 432.

¹⁰⁹ *Fjalori Enciklopedik shqiptar*, Tiranë, 1985, f. 461.

¹¹⁰ *Historia e popullit shqiptar I* (botimi i dytë), Prishtinë, 1969, f. 235.

¹¹¹ Rizaj, *Kosova gjatë shekujve...*, f. 30.

¹¹² Biçoku, *Kastriotët në Dardani...*, f. 10.

¹¹³ Po aty.

Luftërat e suksesshme të Skënderbeut bënë që zotërimet e Kastriotëve të shtriheshin “*prej viseve në veri të Matit deri në Dibër, Rekë e Pollog, e deri në Çermenikë e Malet e Mokrës, në krahinat midis luginës së sipërme të Devollit e Semanit bashkë me viset deri atëherë të papushtuara në verilindje të Drinit si dhe në Kosovë*”.¹¹⁴

Megjithatë, sundimi i Skënderbeut në këto treva herë-herë ka pasur shprehje. Skënderbeut, po ashtu kur i jepej mundësia, si gjatë rrethimit të Konstantinopojës (1453), ku për një kohë vendosen forcat osmane, organizonte luftën për t'i kthyer territoret e humbura. Kështu, më 1453 ai e riktheu pushtetin e tij në Has.¹¹⁵ Lidhur me këtë bën fjalë letra anonime dërguar mbretit të Aragonës më 19 prill 1453 në të cilën thuhet: “*Skënderbeu tani shpejt disa vende në Has (Cassij) i mori*”.¹¹⁶ Në Raguzë thuhet se Skënderbeu e kishte marrë një vend të quajtur “Cassi”, fjala është ndoshta për krahinën e Hasit pranë Prizrenit.¹¹⁷

Përfundime

Në gjysmën e shekullit XIV, pas rënies së Perandorisë Serbe, dhe dobësimit të Perandorisë Bizantine, në trevat arbërore u formuan shtetet-principatat feudale arbërore siç ishin: Shteti i Balshajve, i Kastriotëve dhe ai i sundimtarëve të fuqishëm të Dukagjinësve, të cilët shtrin qeverisjen e tyre në territorin e Dardanisë-Kosovës së sotme, ku qyteti i Prizrenit ishte shndërruar në qendër të zhvillimit ekonomik. Shteti i Balshajve, të cilët qendër të vetin e kishte Shkodrën, në vitet 80-ta të shek. XIV, arritën që ter territori i Kosovës të hynte në kuadër të zotërimeve të tyre. Fillimisht Balshajt morën Prizrenin, 1371, Pejën 1372, më pastaj vazhduan deri në Novobërdë. Treva e Kosovës që mbeti nën qeverisjen e Balshajve gjatë viteve 70-80-ta të shek. XIV, përfshinte veprimtarit ekonomike si tregjet dhe doganat. Në qytetin e Prizrenit u vendosën organet financiare të familjes së Balshajve. Shteti i Balshajve pas Betejës së Savrës 1385 dobësohet me të madhe, duke humbur qytet-

¹¹⁴ *Fjalori enciklopedik shqiptar*, Tiranë, 1985, f. 965.

¹¹⁵ Thoma Kacorri, “Një letër e panjohur nga Arkivi i Republikës së Raguzës dërguar mbretit të Aragonës”, *Vjetari I*, Prishtinë, 1979, f. 428.

¹¹⁶ *Po aty*, f. 428.

¹¹⁷ Oliver Schmit, *Skënderbeu*, Fjala Publishing, Prishtinë, 2014, f. 282.

et si Prizrenin, Pejën etj. Në këtë kohë Dukagjinët zotëruesit e rrugës Lezhë-Prizren, shfaqen si zotërues të qyteteve të Prizrenit, Pejës. Qyteti i Prizrenit në vitet 1420, në sajë të marrëveshjes tregtare mes Gjon Kastriotit, dhe raguzanëve ishte pjesë e zotërimeve të Kastriotëve. Nga kjo shihet se Gjon Kastrioti zotëronte rrugën tregtare shumë të rëndësishme Shufada-Prizren.

